

Eeuwenlang verbond een brug Boxtel en Liempde

De Kasterense brug

Sinds 1 januari 1996 zijn de zelfstandige gemeenten Boxtel en Liempde opgeheven om samen de nieuwe gemeente Boxtel te worden. Vanaf die dag zijn beide dorpsgemeenschappen door één gemeentebestuur met elkaar verbonden. Een argument om beide gemeenten samen te voegen was volgens de commissie Schampers de eeuwenlange hechte band tussen Boxtelaren en Liempdenaren. Het is de vraag, hoe stevig die band was, en tot hoever in het verleden van beide gemeenschappen kan worden teruggegaan om die contacten aan te tonen.

Het leenboek van 1312

De oudst-bekende aanwijzing die wijst op onderlinge betrekkingen tussen Boxtelaren en Liempdenaren wordt vermeld in een leenboek van de hertog van Brabant, dat in 1312 werd aangelegd. Daarin staat: Willem, heer van Boxtel, [houdt het leen] zijn stenen huis Stapelen in Boxtel en één molen in Liempde'(1).

In de Middeleeuwen waren invloedrijke heren in onze streken, zoals de hertog van Brabant, grootgrondbezitters geworden. Zij gaven delen van hun bezittingen 'in leen' aan ondergeschikten. De schenker (= de leenheer) en zijn onderdaan (= leenman) verbonden zich aan elkaar. De leenheer bood zijn vazal bescherming van lijf en goed aan, terwijl de ondergeschikte zijn heer onder ede trouw, gehoorzaamheid en dienst zwoer.

Nadat Jan van Brabant eind 1312 plechtig als hertog Jan III was bevestigd, verhieven de leenmannen voor hem opnieuw hun leen. Tijdens dit leenverhef legde Willem van Cassel, de hertogelijke administrateur, een boek aan waarin alle lenen met hoe-

veelheid vaste goederen en leenman werden vermeld. Zodoende kon hij in de toekomst de particuliere uitgaven van de hertog mede bekostigen uit de opbrengsten van die leenverheffen. Aldus weten wij, dat de hertog van Brabant het kasteel Stapelen en de molen bij Kasteren aan heer Willem II van Boxtel (*ca 1262-†ca 1333) in leen had gegeven.

De slag bij Woeringen in 1288

De mededeling dat de Boxtelse heer in 1312 Stapelen en de Kasterense molen in leen hield, is slechts een momentopname. Dankzij een troonswisseling binnen het hertogelijk paleis te Leuven is dit gegeven ons bekend. Natuurlijk had de heer van Boxtel zijn stenen huis en molen al eerder dan 1312 in leen van de Brabantse hertog. Misschien verwierf Willem van Boxtel die goederen al spoedig na zijn heldhaftig optreden bij de slag van Woeringen in 1288, waar hij door hertog Jan I, de grootvader van Jan III, tot ridder was geslagen.

Het graafschap Sint-Oedenrode

Ook is het aannemelijk te veronderstellen dat de molen te Kasteren al vóór 1288 een Brabants 'leengoed' was. Molens waren zowel bij hertogelijke als regionale heren zeer geliefd. Zij lieten zelf molens bouwen of namen die in zijn geheel of gedeeltelijk in eigendom over, omdat molens voor hen een goede bron van inkomsten waren. Elke heer verpachtte immers de molens in zijn territorium en verplichtte de bevolking, die in de omgeving van een molen woonde, daar hun graan te laten malen.

Omdat op 11 november 1231 de hertog van Brabant door koop het graafschap Sint-Oedenrode verwierf van de graaf van Gel-

re, is deze Kasterense molen misschien al door één van de graven van Gelre er neergezet. Het graafschap Sint-Oedenrode, waaronder vóór 11 november 1231 ook Liempde viel, kreeg de graaf van Gelre in leen van de bisschop van Keulen, nadat in de twaalfde eeuw het geslacht Van Rode, de heren van Sint-Oedenrode, vermoedelijk in mannelijke lijn was uitgestorven.(2)

Van private naar openbare weg

Hoe belangrijk een goede verbinding zowel vanuit Boxtel als vanuit Liempde naar de Kasterense molen voor de heer van Boxtel en Liempde was, blijkt wel uit een verzoek dat Eugene Maximiliaan, graaf van Homes en heer van Boxtel en Liempde, vanuit zijn kasteel te Overijse bij Brussel rond 1655 heeft gericht aan de Raad van Staten te 's-Gravenhage.

Daarin deelde de graaf aan dit college mee, dat hij voorheen deze Raad had verzocht de weg naar de Kasterense molen voor iedereen te mogen openstellen. Blijkbaar was de Molenweg tot die tijd een private weg. Op last van de Boxtelse heer, die er de eigenaar van was, mochten daarvoor alleen die mensen van deze Molenweg gebruik maken, die naar of van de molen kwamen, of die in de omgeving van de molen woonden. Het was dus geen doorgaande weg. Omdat de Molenweg geheel vernield was en de bijbehorende bruggen zeer bouwvallig waren geworden, was hij van plan weg en bruggen flink te laten opknappen, zodat iedereen ongehinderd daarover zou kunnen lopen of rijden. De Molenweg en de bruggen waren zo kaduuk geworden, omdat sinds de Tachtigjarige Oorlog de slagboom was weggehaald, zodat iedereen met zijn paard en wagen van de Molenweg gebruik maakte. Onder bepaalde voorwaarden wilde de graaf de Molenweg tot een publieke weg omvormen

Tolgeld

Graaf Eugene wees er de heren van de Raad

op, dat hij die vernieling van weg en bruggen in de toekomst kon laten verminderen door over de weg weer een slagboom te plaatsen, zodat hij weer een private weg zou zijn. Maar hij wilde liever de weg voor iedereen open blijven stellen. Aangezien echter de gehele reparatie meer dan 1200 gulden zou gaan kosten en het jaarlijks onderhoud tot 50 gulden kon oplopen, verzocht de heer van Boxtel en Liempde in zijn brief tol te mogen heffen. Hij stelde aan de Raad voor om iedere voerman met kar en één paard één stuiver te laten betalen, voor een wagen met twee paarden twee stuivers enzovoorts.

Na advies te hebben ingewonnen stond de Raad de heer van Boxtel en Liempde toe om genoemd tolgeld te vragen aan iedere voerman die met paard en wagen over de Kasterense Molenweg wilde rijden. Wel moest de graaf van Homes jaarlijks aan de Leen- en Tolkamer te 's-Hertogenbosch een belasting van 5 ponden Bosch payments (= 5 gulden) betalen. Dit schreef de Raad op 13 april 1657 aan de heer van Boxtel en Liempde. Nadat hij dit octrooi per brief op 1 juni 1657 aan de heren leenmannen van de Bossche Leen- en Tolkamer had doorgegeven, kreeg hij op 29 oktober 1657 toestemming het vastgestelde weggeld aan de voerlui te vragen ten dienste van het onderhoud van de Molenweg en de daarbij behorende bruggen.(3)

Nadat Molenweg en bruggen waren vernieuwd zal het verkeer op deze weg wel zijn toegenomen. De inwoners van Kasteren en de mensen die hun graan op de Kasterense molen lieten malen, zullen wel van dat tolgeld zijn vrijgesteld. De heer van Boxtel en Liempde, die de molens in Kasteren en Boxtel verpachtte, én zijn pachters zullen steeds wel goede afspraken hebben gemaakt wie tolvrijheid kreeg om zodoende de klandizie tot beide molenaars te behouden. Het blijkt immers dat stipt werd aangegeven wie naar welk van de twee molens zijn graan moest brengen. Uit het volgende

voorval blijkt dat grensoverschrijding niet werd getolereerd.

Vanuit Munsel naar Kasteren

Op 3 februari 1700 stonden drie Boxtelaren, te weten Jacob in 't Velt, Peter de Porter en Anthony Schalex voor de Boxtelse schepenen, Johan van der Braken en Jan van Tuyl. In opdracht van de Boxtelse drossaard, Arent van Duynen, waren de drie mannen voor de Boxtelse schepenbank verschenen om onder ede een getuigenis af te leggen. Zij vertelden, dat zij op 24 december 1699 in de voormiddag aan het dorsen waren in de schuur van een zekere Freys, die te Onrooi woonde. Op zeker moment zagen zij een jongen komen aanlopen. Hij was de zoon van Adriaentje, de weduwe van Willem Ariens, die op Munsel woonde. De jongen droeg een zak op zijn hoofd. In 't Veld stapte naar de jongen toe en vroeg hem, wat hij in die zak had zitten. "Boekweit", was het antwoord. Uit de ondervraging bleek dat de boekweit op de molen te Kasteren was gemalen. Vervolgens stelde In 't Veld de vraag: "Laat het biljet eens zien, dat de collecteur van Boxtel jou heeft gegeven om op de Kasterense molen graan te mogen laten malen". De jongen antwoordde: "Dat heb ik niet. Op Kasteren wonen vrienden van ons en daarom hebben wij zo'n briefje niet nodig". Daarop arresteerde de man de jongen en nam de zak meel in beslag.

Een kwartier later kwam de moeder van de jongen bij de drie dorsers aan en vroeg aan In 't Velt: "Waarom heb jij die zak meel van mijn zoon afgenomen?" Het antwoord luidde: "Omdat het biljet van de Boxtelse collecteur niet getoond kon worden. Bovendien overschrijdt je de aangegeven grenzen. Jullie, Munselaren, mogen geen graan op Kasteren laten malen maar jullie moeten naar de Boxtelse molen". De vrouw reageerde daarop, dat volgens haar een briefje voor het malen van graan niet nodig was. Bovendien was zij in de veronderstelling dat

zij haar graan ook op de Kasterense molen mocht laten malen'.

Ordonnantie van 't gemael.

De argumenten, die de vrouw ter verdediging aanvoerde, waren zwak. Op 24 november 1691 was vanuit 's-Hertogenbosch een bevel uitgevaardigd over het malen van graan op molens in de Meierij. Daarin werd terugverwezen naar een 'ordonnantie van 't gemael' van 26 januari 1657. Aan alle inwoners van de Meierij werd toen bevolen het graan, dat voor particulier gebruik was bestemd, te laten malen op de molen van respectievelijk hun eigen woonplaats of gehucht. Ook mocht graan van particulieren niet buiten het gebied van hun eigen molen worden vervoerd. De hoogschout van 's-Hertogenbosch en zijn officieren moesten daarop toezien. Bij overtreding zou boete volgen.⁽⁵⁾ Daarom zal Adriaentje Ariens wel tot een geldboete zijn veroordeeld.

Dit soort ordonnanties zullen in Boxtel en Liempde wel veel eerder dan 1657 zijn uitgevaardigd, omdat iedere heer en elke overheid de eigen molens wel wilde beschermen en protectie verlenen. De Kasterense brug verbond Boxtelaren en Liempdenaren dan wel met elkaar maar de molen te Kasteren en die te Boxtel bleven alleen bestemd voor de plaatselijke bevolking.

Hans de Visser

Noten:

1. Letterlijk staat er: Willelmus, dominus de Boucstele, mansionem de Staple, jacentem apud Boucstele et 1 molendinum apud Liemde.

Casselboek, deel 1, RANB 's-Hertogenbosch, Collectie ARA Brussel, Rekenkamer, inv. nr. 542; RANB, Collectie Schaduwarchieven, inv. nr. 11, folio XXXIII verso.

2. Gelet op het feit dat Liempde eeuwenlang bezit van adellijke heren is geweest, mag verondersteld worden, dat de molen en de brug te Kasteren allang bestaan. Mo-

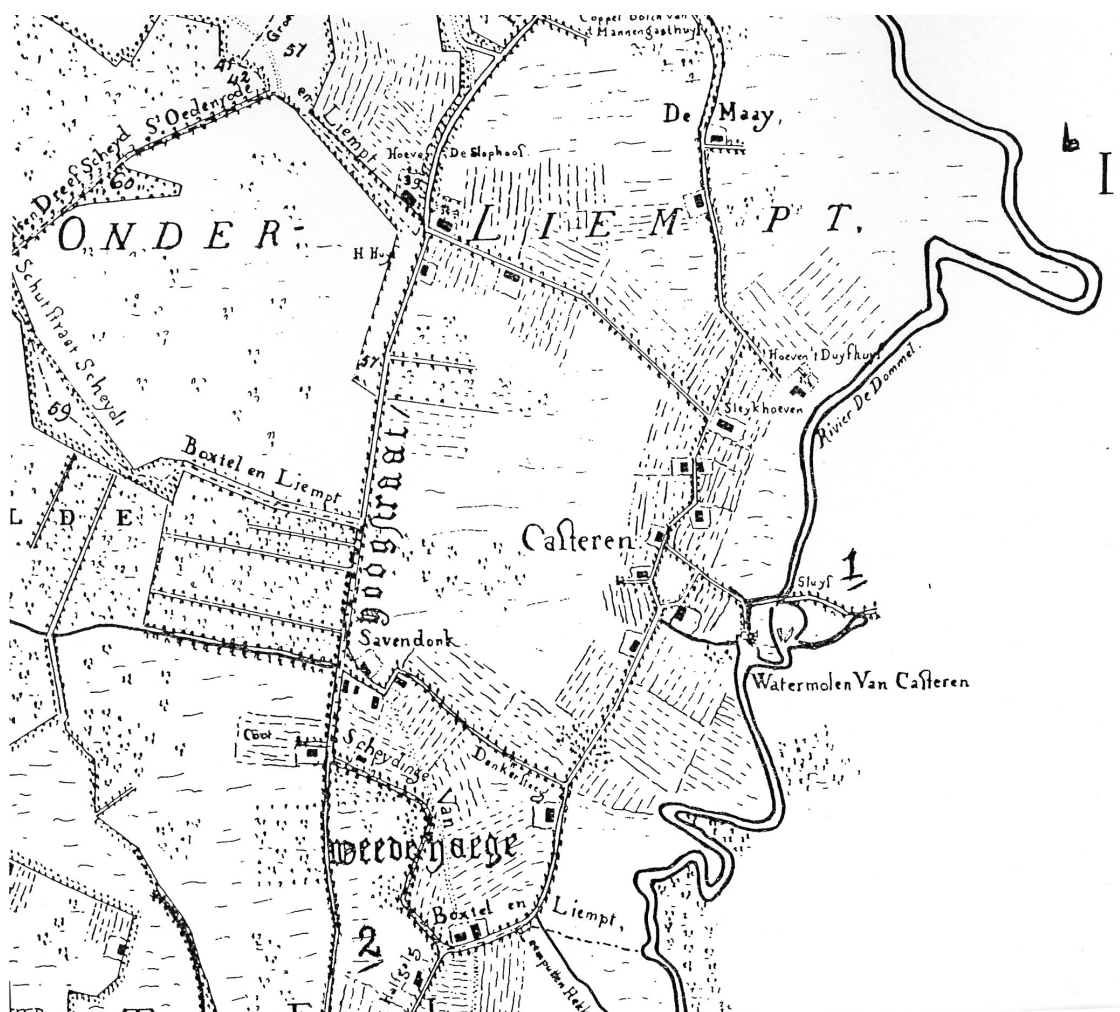
gelijk gaat de oorsprong van beide terug tot 12-de of 13-de eeuw. Leden van dit huis Van Rode worden immers al in documenten tussen 1096 en 1133 genoemd. Wellicht zagen zij al in dat een molen te Kasteren voor hen een goede bron van inkomsten was.

Asseldonk M.M.P. van, De Meierij van 's-Hertogenbosch (Oosterhout 2002) 384 - 385.

3. Tol of weggeld, RANB 's-Hertogenbosch, Raad en Rentmeester-Generaal der Domeinen in stad en Meierij van Den Bosch, inv. nr. 430.

4. Protocol van testamenten enz., RANB 's-Hertogenbosch, Rechterlijk Archief Boxtel, inv. nr. 136, folio 317 recto en verso.

5. Het malen van graan, RANB 's-Hertogenbosch, Collectie Aanwinsten, inv. nr. 10.

1. De Kasterense watermolen 2. Boerderij 'Halfgalg'

Gedeelte van Liempde, uit: *Caart figuratief van de Bodem van Elde*, door Hendrik Verhees